

Віталій Михайловський

**Спитко з Мельштина — володар
Західного Поділля в 1395–1399 рр.**

У статті представлено подільський період біографії краківського воеводи Спитко з Мельштина, одного з головних ініціаторів унії Польського королівства з Великим князівством Литовським. Спитко, отримавши на княжому праві Західне Поділля, на півщабля вище піднявся у тогочасній ієрархії Корони Польської, зазначивши свою претензію на князівський титул. Завдяки цьому, після його смерті у 1399 р., Спиткова вдова Ельжбета та діти уклали вигідні шлюбні союзи з удільними князями з династії П'ястів, що було винятковою для того часу подією.

Ключові слова: Спитко з Мельштина, Польське королівство, Велике князівство Литовське

В статтє представлено подольский период биографии краковского воеводы Спытко из Мельштына, одного из главных инициаторов унии Польского королевства с Великим княжеством Литовским. Спытко, получивши на княжем праве Западное Подолье, высоко поднялся в иерархии тогдашней элиты Короны Польской, заявивши свои претензии на княжеский титул. Благодаря этому, после его смерти в 1399 г., Спыткова вдова Ельжбета и их дети уложили выгодные семейные союзы с удельными князьями с династии Пястов, что было уникальным для того времени явлением.

Ключевые слова: Спытко из Мельштина, Польское королевство, Великое княжество Литовское

The article covers a Podillia period in the biography of Krakow voievode Spytko of Melsztyn who was one of the initiators of the union between the Polish Kingdom and the Grand Duchy of Lithuanian. After having received the ownership of the Western Podillia territory under the principal law, Spytko moved a half level up the social hierarchy of the Polish Kingdom of those times and thus was empowered to claim the title of a prince. Thanks to this upward move, Spytko's widow Elzbieta, after his death in 1399 year, and their children were in the position to marry the appanage princes from the Piast dynasty, the practice of which was an exception at that time.

Keywords: *Spytko from Melshtyn, the Kingdom of Poland, the Grand Duchy of Lithuania*

Постать краківського воєводи Спитка з Мельштина не раз ставала предметом дослідження в історіографії. Найкращим на сьогодні життєписом про цю історичну постать залишається розділ монографії В. Двожачка про малопольських лелівітів¹. Останні чотири роки життя Спитка тісно пов'язані з історією Подільського краю, адже саме він став володарем Західного Поділля після військової акції Вітовта у 1394 р., і залишався ним до своєї загибелі у битві на р. Ворскла у 1399 р.

Ще у XIX ст. про Спитка, як володаря Західного Поділля, писали Н. Молчановський, А. Прохаска, М. Грушевський та ін., тобто всі ті, хто в той час займалися історією цього регіону². Остання з праць, в якій чимало уваги приділено Спиткові, це монографія П. Венцовського³, де автор уперше спробував укласти *itinerarium* краківського воєводи⁴.

Приголомшлива кар'єра сина Яна з Мельштина та Зофії (Офки), ймовірно, з Ксьонжа⁵ була нетиповою для свого часу. 3 липня 1381 р. король Людовік Угорський надав Спитку з Мельштина уряд краківського воєводи⁶. В. Двожачек подає коротку характеристику Я. Длугоша, уміщену під 1383 р., що на час номінації на уряд краківського воєводи молодому урядникові не

¹ Див.: *Dworzaczek W.* Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa Małopolskiego wiek XIV–XV. — Warszawa, 1971. — S. 99–138. Біограму Спитка з Мельштина див.: *Strzelecka A.* Melsztyński Spytek // *Polski Słownik Biograficzny* (далі — PSB). — Т. XX. — Wrocław etc., 1975. — S. 412–415.

² *Prochaska A.* Podole lennym korony. 1352–1430. — Kraków, 1895. — S. 5–11; *Молчановський Н.* Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. — К., 1885; *Грушевський М.* Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.). — Л., 1996. — С. 21–23 та ін.

³ *Węcowski P.* Działalność publiczna możnowładztwa małopolskiego w późnym średniowieczu. — Warszawa, 1998. — 218 s. У 2005 р. було надруковано статтю одеської дослідниці О. Білецької «Казус Спитка», яка, у силу об'єктивних причин, не внесла нових даних або їх інтерпретацій про цю особу (див.: *Білецька О.* «Казус Спитка»: до історії вивчення середньовічного Поділля (друга половина XIV — перша половина XV ст.) // Київська старовина. — 2005. — № 2. — С. 23–30).

⁴ *Węcowski P.* Działalność publiczna możnowładztwa małopolskiego w późnym średniowieczu. — S. 172–179.

⁵ *Wyrozumska B.* Melsztyński Jan // PSB. — Т. XX. — S. 410–411. Див. також: *Dworzaczek.* Genealogia. — Warszawa, 1959. — Tab. 97.; *Idem.* Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa Małopolskiego wiek XIV–XV. — Tab. 1. — S. 301.

⁶ *Urządnicy małopolscy XII–XV wieku.* Spisy / Oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumska. — Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990. — S. 128.

було й 18 років, і що він, недосвідчений, тільки входив у світ⁷. Тримання одного з найвищих урядів королівства, а саме уряду краківського воєводи (у часи, коли посідання цього уряду давало не тільки місце в сенаті, як це сталося вже у XVI ст., а, принаймні, дозволяло його посадачеві бути членом королівської ради) протягом 18 років; поєднання його в 1390–1398 рр. з урядом краківського старости зробило Спитка не тільки «господарем» Кракова, а й одним із наймогутніших можновладців свого часу. А якщо додати до цього те, що його стрієчний брат Ян (Ясек) із Тарнова (їхні батьки Ян і Рафал були рідними братами — *В.М.*) був сандомирським воєводою, то можна зрозуміти, що Спитко посідав одне з перших (чи не перше) місць серед малопольської еліти. На підтвердження цього *В. Двожачек* пише: «Щоб зрозуміти, чим були тоді ці два лелівіти (маються на увазі Спитко і Ян — *В.М.*) в Південній Малопольщі, треба згадати, що вся західна частина підлягала Спиткові як краківському воєводі. У самій столиці він мав значну владу як генеральний староста краківський, певний час був ще й судовим старостою в Бечу. Сусіднє Сандомирське воєводство тримав Ян із Тарнова, він як генеральний староста руський був урядником на землях, здобутих за панування Ядвіги від Угорської Корони. Обидва стрієчні брати отримали розлогі надання у здобутих землях: Спитко — Самбірщину (чи не найзаможніший регіон руського королівського домену, а пізніше найбагатшу економію Корони Польської, яка, імовірно, і була одним із головних джерел готівки для Спитка у справі отримання у володіння Західного Поділля — *В.М.*), Ян — Ярославщину. Далі в південно-східному напрямку лежало Поділля, яке було леном Спитка. На заході краківський воєвода тримав замки Кшепіц, Рабштин та Лянцкорону, а в Опольському князівстві на Шльонску (у Сілезії) йому належали значні території з трьома оборонними замками. Так від Шльонску аж по Поділля включно не було й маленького клаптя землі, яка б не підлягала владі Спитка або Яна»⁸. Ця розлога цитата добре ілюструє вплив і заможність не тільки роду лелівітів, а й самого Спитка.

Дружиною Спитка була Ельжбета, імовірно, донька Емерика Бебека з роду Акос, або його сина Емерика Лачкфі⁹, який певний час був намісником угорської корони на руських землях, а саме руським старостою у 1383–1385 рр.¹⁰ Він — єдиний, кого згадав *Я. Длугош* (*milite Hungariae Babak*), описуючи похід Ядвіги на руські землі у 1387 р.¹¹

⁷ *Dworzaczek W.* Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa Małopolskiego wiek XIV–XV. — S. 99–100.

⁸ *Ibid.* — S. 115.

⁹ Суперечки істориків щодо питання, хто був дружиною Спитка з Мельштина, підсумувала на 1975 р. *А. Стшелєцька* (див.: *Strzelecka A.* Melsztyński Spyttek (Spytek z Melsztyna) h. Leliwa // *PSB.* — Т. XX. — S. 414).

¹⁰ *Urządniczy województwa ruskiego w XIV–XVIII ww.* Spisy. — S. 149. Тут у *Казімежа Пшибося* помилково вказано том. Замість зазначеного у виданні шостого тому «Aktów

Тут не так важливо, чи його дружиною була донька Емерика Берека, чи його сина Андраша. Імовірно, що завдяки цьому шлюбу Спитко «відкрив очі» на Схід, тобто на руські землі. Адже Емерик був добре обізнаний у руських справах, знав багатьох активних діячів як серед місцевої шляхти, так і мав впливові позиції при дворі в Буді.

У справі посадження малолітньої Ядвіги на польський трон, а також у виборі їй чоловіка Спитко з Мельштина відіграв чи не найголовнішу роль. Свідченням цього може бути участь лелівітів (представників роду) у цих подіях. На підтвердження цього В. Двожачек, посилаючись на Я. Длугоша, наводить такий факт: честь бути хресною матір'ю Ягайла отримала саме Ядвіга з Пільчи, вдова по Отто з Пільчи (який був руським старостою як з руки Казимира III, так і князя Владислава Опольського з перервами протягом 1351–1372 рр.¹²) і очевидно, що це було зроблено не за вшанування заслуг перед Короною вже померлого чоловіка, а головним чином через особисту роль брата (Спитка) у справі унії й посадження Ягайла на королівський трон¹³.

grodzkich i ziemskich», цей документ вміщено у сьомому томі. У старостинському документі від 8 травня 1385 р. він виступає з титулатурою «староста Руського королівства (*Regni Russie capitaneus*)» (див.: Akta grodzkie i ziemskie (далі — AGZ). — Lwów, 1878. — Т. VII. — № XVI. — S. 32). А у документі від 1 листопада 1385 р. його титулатура, зазначена як намісника угорської королеви Марії, була «руський староста» (*Russiae Capitaneus*) (див.: Ibid. — № XVIII. — S. 35).

¹¹ Ці події в Я. Длугоша представлено під 1390 р. (див.: Joannis Długossii seu longini canonici cracoviensis historiae polonicae libri XII / Ed. J. Żegota Pauli. — Т. III. — Liber IX–X. — Cracoviae, 1876. — P. 487).

¹² Отто з Пільчи і з Ланьцута (?–1384 рр.), генеральний великопольський староста (1371–1372 рр.), віслицький каштелян (1373–1374 рр.), сандомирський воєвода (1376–1384 рр.) та староста (1376–1383 рр.) (див.: Urzędniczy małopolscy XII–XV wieku. Spisy. — S. 355). Те, що він був кілька разів руським генеральним старостою за Казимира III, могло зіграти на його користь уже за нового королівського намісника на руських землях. Адже документ з датою 24 червня 1372 р., який походить з пізнішого впису до перемишльського земського суду, показує його присутність біля князя Владислава з титулом руського старости (див.: Urzędniczy województwa ruskiego. Spisy. — № 1149 a, № 1151, kom do № 1152). Є. Сперка у своєму дослідженні про оточення князя Владислава Опольського подає лише інформацію про його перебування на боці князя під датою 10 грудня 1372 р. як свідка документа для Яська Мазовіти (див.: *Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą.* — Katowice, 2006. — S. 308). У двох опублікованих списках руських урядників князя, дослідник не подає цієї інформації К. Пшибося (див.: *Sperka J. Urzędniczy Władysława Opolczyka na Rusi (1372–1378) // Społeczeństwo Polski średniowiecznej / Pod red. S.K. Kuczyńskiego.* — Warszawa, 2004. — Т. X. — S. 95; *Idem. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401.* — S. 361).

¹³ *Dworzaczek W. Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa Małopolskiego wiek XIV–XV.* — S. 105.

За свідченням Я. Длугоша, Ягайло після своєї коронації при роздачі подарунків можновладцям особливо виділив Спитка, якого обдарував із більшою, ніж інших, щедрістю, давши йому в подарунок свої сандалі (*sandalia illi sua*) та багато золотих прикрас, перл і дорогоцінного каміння, адже власне йому він найбільше завдячував своїм поставленням на королівство та коронацією¹⁴. Те, що хроніст відзначив цей факт через багато років, коли, уже мало хто у Кракові пам'ятав про події середини 1380-х рр., може опосередковано свідчити про роль у них молодого краківського воєводи.

Ще одним штрихом до винятковості постаті Спитка з Мельштина навіть і після його смерті може слугувати той факт, що третьою дружиною Владислава II Ягайла була Ельжбета Грановська, донька його хресної матері Ядвіги та відповідно племінниця Спитка¹⁵. Наскільки це було збігом обставин — сьогодні відповісти важко. Третій шлюб короля (і четвертий Ельжбети, якій на 1417 р. було приблизно 47–48 років) не вкладається у сучасні уявлення про можливість народження спадкоємця трону жінкою в такому віці.

Спитко з Мельштина, як представник тогочасної еліти, відігравав помітну роль у політичному житті королівства. Єжи Сперка, застосувавши дещо модерну термінологію, називає його першим фаворитом Ягайла, аргументуючи це не тільки розлогими маєтностями, які Спитко отримав від короля, а й тим впливом та протекцією, яку він міг і робив для свого оточення¹⁶. Показовою є його присутність як свідка на королівських документах. Згідно з підрахунками І. Сулковської-Курасьової, Спитко фігурує як свідок 87 разів, що за 13 років (1386–1398 рр.) становить приблизно 6,7 рази на рік. А зважаючи на стан збереження джерел із другої половини XIV ст., цей показник у нього є чи не найбільшим за час володарювання Владислава II¹⁷.

¹⁴ Joannis Długossii seu longini canonici cracoviensis historiae polonicae libri XII / Ed. J. Żegota Pauli. — Т. III. — Liber IX–X. — Cracoviae, 1876. — P. 463.

¹⁵ Wdowiszewski Z. Genealogia Jagiellonów i domu Wazów w Polsce. — Kraków, 2005. — S. 69–74; Про Ельжбету Грановську як дружину Владислава II Ягайла див.: Przybyłowicz O.M. Elżbieta Granowska: trzecia żona Władysława Jagiełły. Życie codzienne królowej // Kwartalnik historii kultury materialnej. — R. XLV. — 1997. — № 1. — S. 3–13.

¹⁶ Sperka J. Faworyci Władysława Jagiełły // Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku. — Kraków, 2006. — S. 43.

¹⁷ Sulowska-Kurasiowa I. Doradcy Władysława Jagiełły // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów. — Warszawa, 1986. — Т. II. — S. 190–191, 211. У своїй полемічній щодо статті І. Сулковської-Курасьової розвідці Г. Климецька подає дещо відмінні дані про присутність Спитка як свідка на королівських документах. За її підрахунками, він згадується 78 разів. Особливістю цих підрахунків є те, що вона враховує місце виставлення документа. Левова частка тут належить Малопольщі — 69 актів. Натомість у Великопольщі — 3 документи, на руських землях — 2, в інших провінціях королівства — лише 4 (див.: Klimecka G. Czy rzeczywiście «doradcy

Чому саме Поділля? І до чого тут Спитко? Історики вже понад 150 років дискутують навколо цього дивного, як на перший погляд, прагнення одного з найповажніших вельмож Корони Польської «покинути» рідні місця задля невідомої землі, яка на той час була настільки малознаною у Кракові, що мало хто з сучасників міг пригадати якісь факти за часів панування Казимира і Людовіка щодо Поділля, яке при живих князях Коріатовичах не те що не цікавило основних гравців у цій частині Європи, а, ймовірно, їх інтерес відкладався до «кращих часів». Спиткове зацікавлення Поділлям слід розглядати у двох площинах. Перша — це «рух на Схід» Лелівітів, який розпочався наприкінці 1380-х рр., адже і Спитко, і Ян із Гарнова входили до грона найближчих співпрацівників нового короля. Другою ж були родинні зв'язки краківського воєводи, що, як уже зазначалося вище, був одружений із донькою угорського можновладця (якщо дотримуватися версії, що вона була донькою Емерика Бебека або Лачкфі) і нещодавнього королівського намісника на руських землях.

Отже, 13 червня 1395 р. у Кракові король Владислав II Ягайло надав Спиткові з Мельштина у діичне володіння подільські замки Кам'янець (*Camencz*), Смотрич (*Smotricz*), Червоногород (*Czirwonograd*), Скалу (*Scala*), Бакоту (*Bacotha*), при цьому залишивши у власному володінні Меджибіж (*Medzibosze*), Божськ (*Bozske*) і Вінницю (*Winnicza*), а також вилучивши дві округи — Теребовлю та Стінку (*districtus Trebowliensis et Szenca*)¹⁸. Дивний, на перший погляд, акт короля для одного зі своїх найближчих сановників викликав бурхливі емоції серед малопольського можновладства, котре вдалося тимчасово заспокоїти лише повторним актом надання Спиткові Поділля, а саме 10 липня 1395 р. — уже від імені Ядвіги¹⁹. Цей документ цікавий ще й тим, що поширював королівську юрисдикцію далеко на схід — до Звенигорода (*Wowigrod*) і Черкас (*Cirkass*) на Дніпрі²⁰. Для нас важливо те, що ці акти (практично видані за місячний інтервал) дозволяють реконструювати географію тогочасного Поділля. Отже, Велике Поділля простягалось від Теребовлі на заході й до Черкас — на сході. На підтвердження цих меж

Władysława Jagiełły?» // *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*. — Warszawa, 1990. — Т. IV. — S. 229).

¹⁸ *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430* (далі — CEV) / *Collectus opera A. Prochaska*. — Cracoviae, 1882. — S. 37–39.

¹⁹ Власне для Спитка з Мельштина така практика не була новою. Ще 1 січня 1394 р. він отримав два ідентичні документи від Ядвіги й Владислава II Ягайла на звільнення міста Самбора від будь-яких поборів, головним чином від подимного (див.: AGZ. — Lwów, 1876. — Т. VI. — № IV–V. — S. 6–9). Або спільний документ Ягайла та Ядвіги від 15 липня 1396 р., яким вони засвідчували, що Спитко з Мельштина записав своїй дружині Ельжбеті віно у 1000 гривень празьких грошей на місті Жабно у Самбірському повіті (див.: *Ibid.* — № VI. — S. 10–11).

²⁰ *Zbiór dokumentów małopolskich* (далі — ZDM) / *Wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś*. — Wrocław etc., 1974. — Cz. VI: *Dokumenty z lat 1386–1417*. — Т. VI. — S. 465–468.

можемо залучити археологічні знахідки двох монет — т. зв. подільських грошів, з яких один було виявлено біля міста Дунаївці (30 км на північ від Кам'янця-Подільського), а другий, іншого зразка — в околицях села Трушівці Чигиринського району Черкаської області²¹.

У справі отримання Спитком Західного Поділля слухними видаються два твердження В. Двожачка: про те, що Ягайло вважав Поділля ключовою територію для проведення королівської політики на південно-східному напрямі; а також те, що особа, якій він доручав цю справу, мала дати не тільки особисту гарантію лояльності королеві, а й бути відомою Вітовту, та спромогтися запровадити сильне управління на цій території²².

Завдячуючи цьому, Спитко з Мельштина стає в один ряд з удільними князями і дозволяє собі використання у титулатурі виданих від свого імені документів титулу «пан і володар Подільської землі» (*dominus et heres terre Podolie*), «князь Поділля» (*dux Podolie*) тощо²³. Причину, можливо, слід шукати в одній із клаузул документа на Західне Поділля для Спитка — *pleno iure ducali, quo ceteri nostri duces Lithuanie et Russie freui soliti sunt*, отже на княжому праві, такому, яке, зазвичай, існує для князів литовських і руських²⁴. Адже за вже усталеною з часів отримання ним у володіння Самбірського повіту (однієї з найбажаніших руських земель з огляду на її прибутковість для посесора) традицією з його канцелярії виходять документи, де він титулує себе «паном і володарем на Самборі» (*heres et dominus districtus Samboriensis*)²⁵, або «пан і володар князівств Подільського і Самбірського» (*dominus et haeres ducatus Podoliensi et Samboriensi*)²⁶, чи просто «пан на Мельштині, володар Поділля та воєвода краківський» (*haeres Mielstinensis, dominus Podoliae et pallatinus Cracouiensis*)²⁷. Прикладів такої титулатури Спитка багато. Та й королівська канцелярія у 1396 р. називала його «краківським воєводою і володарем Подільської землі» (*pallatinus Cracouiensis et dominus terre Podolie*)²⁸. Удова Спитка — Ельжбета, у 1402 р. видала документ, де в її титулатурі зазначалося: «Ельжбета, удова померлого

²¹ Про подільські монети див.: *Погорілець О., Саввов Р.* Монета подільського князя Костянтина // Нумізматика. Фалеристика. — 2004. — № 3. — С. 24–29; *Шостонал А.* Монети XIV ст., карбовані на Поділлі // Нумізматика. Фалеристика. — 2007. — № 3. — С. 24–26.

²² *Dworzaczek W. Lelewicy Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa Małopolskiego wiek XIV–XV.* — S. 113.

²³ Останнім про це писав Я. Куртика (див.: *Kurtyka J.* Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i I połowie XV wieku // *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu.* — Т. I. — Kraków, 2000. — С. 32).

²⁴ CEV. — S. 38.

²⁵ AGZ. — Т. VI. — С. 2.

²⁶ ZDM / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś. — Wrocław etc., 1969. — Cz. IV: Dokumenty z lat 1211–1400. — S. 292.

²⁷ Ibid. — S. 310.

²⁸ AGZ. — Т. VI. — С. 10.

Спитка, краківського воєводи, володаря і власника князівства Самбірського» (*domini et haeredis ducatus Samboriensis*)²⁹.

І не так важливо, що саме криється за цими словами, адже зрозуміло, що на той час Спитко не міг стати князем — позаяк не народився ним. Проте залишається питання: чому саме для нього було зроблено такий виняток, ще й з таким формулюванням? Імовірно, що тут ми маємо справу з уявленням про тогочасну територію, адже йшлося про передачу Спиткові частини Подільського князівства. І тут, скоріше за все, не так важливою у сприйнятті цієї території є особа Спитка, хоча його першість у тогочасній урядницькій ієрархії Польського королівства залишається незаперечною, а власне її статус, який був князівським. Саме тому він отримав її на княжому праві.

Дивним у цьому є те, що власне князівські претензії краківського воєводи пройшли повз дослідницьку увагу, і що саме володіння Поділлям дозволило дітям Спитка вдало укласти шлюби з представниками династії П'ястів, а, отже, стати на одну сходинку вище в ієрархії тогочасного, насамперед малопольського, можновладства. І це все відбулося вже після смерті батька! Найперше йдеться про Ядвігу, дружину Бернарда, князя на Немодліні³⁰. Власне це одруження, або, імовірніше, це були заручини, як припускає В. Двожачек, відбулися у 1396–1397 рр. — після отримання Спитком не тільки Західного Поділля з його князівським статусом, а й замків на західному кордоні королівства, внаслідок військових дій проти князя Владислава Опольського³¹, а головне — ще за життя самого Спитка з Мельштина.

Його друга донька — Катажина — у першому шлюбі (приблизно в 1408 р.) була одружена з мазовецьким князем Янушем Молодшим. І хоча з боку коронного можновладства був ще один акт родичання з П'ястами та й з іншими князями у першій половині XV ст., а саме великопольської родини Шамотульських (Малгожата з Шамотул, донька Вінцентія, була одружена з князем раціборським Казімежем II; вона, до речі, була родичкою Мельштинських, адже дружиною Спитка з Мельштина, сина володаря Поділля була Беатрича, донька Доброгоста з Шамотул, познанського каштеляна, а отже — двоюрідна сестра Малгожати)³². Та й удова володаря Поділля, Ельжбета,

²⁹ ZDM / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś. — Wrocław, etc. 1970. — Cz. V: Dokumenty z lat 1401–1440. — T. V. — S. 12.

³⁰ Dworzaczek W. Lelewicy Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa Małopolskiego wiek XIV–XV. — Tab. 2. — S. 302.

³¹ Про участь Спитка у військових діях проти князя Владислава Опольського у 1391–1392 рр. див.: Laberschek J. Wyprawa zbrojna króla Władysława Jagiełły na krakowsko-wieluńskie posiadłości księcia Władysława Opolczyka w 1391 r. // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów. — Warszawa, 1996. — T. VI. — S. 156–158.

³² Dworzaczek W. Lelewicy Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa Małopolskiego wiek XIV–XV. — Tab. 2. — S. 302; *Idem*. Genealogia. — Warszawa, 1959. — Tab. 4: Książęta Mazowieccy z Domu Piastów.

удруге вийшла заміж за Яна, князя зембицького³³. Отже, маємо приклад підвищення статусу родини Мельштинських якщо не до рівня князів, то, принаймні, виокремлення їх серед тогочасного коронного можновладства.

В історіографії існує декілька думок із цього приводу. Насамперед ідеться про боротьбу за вплив у королівській раді. Вочевидь, на десятому році правління Владислав II Ягайло перебував якщо не в пошуку, то, принаймні, прагнув міцно закріпити біля себе Лелівітів, і передусім Спитка з Мельштина, для якого шлях шаблями урядницької ієрархії був майже завершеним. А коли так, то залишається земля (а краще — велика територія) як спосіб винагородження. В отриманні великих земельних надань Спитко не був новачком. У 1385 р. від королеви Ядвіги у заставу за 1500 гривень він отримав Бецьку землю (*terra nostram Beczensem*)³⁴. По-друге, це гроші, які Спитко надав королеві для розрахунку з Вітовтом за його акцію з підкорення Поділля у 1394 р. Сума обчислювалася 5000 гривень у празьких грошах³⁵. Що мав на увазі Ягайло, починаючи всю цю історію з підпорядкуванням Поділля? Можливо, причиною було бажання короля позбутися останніх угорських васалів на руських землях, адже після подій 1387–1388 рр. Львівська, Перемишльська та Галицька землі остаточно ввійшли до складу Польського королівства. Фактом залишається те, що правлінню князів Коріатовичів на Поділлі було покладено край.

Можливо, Ягайло не зміг знайти відповідну кандидатуру серед князівського прошарку, аби замінити Коріатовичів. Серед низки присяг на вірність новому королеві, Ядвізі та Польському Королівству, не маємо у нашому розпорядженні такого документа з боку подільських князів (утім, це не означає, що його не могло бути, хоча подальші події зводять існування такого документа практично до нуля). Чому ж тоді Коріатовичі не склали такої присяги? Адже з високою долею ймовірності можемо стверджувати, що якби така присяга від подільських князів існувала, то згадку про неї у тій чи тій формі фіксували б джерела.

Видається, ще одним з аргументів на користь Спитка, на що свого часу звернув увагу Ян Тенговський, було те, що Коріатовичі вважалися (або сприймалися) при краківському дворі угорськими ленниками. Тому-то Ягайло й не мав наміру залишати за ними Поділля³⁶. Щодо Великого князівства Литовського, то більшість акцій, що були організовані з цього боку, мали на меті передусім забезпечення чисельного клану Гедиміновичів уділами для князювання. Натомість небажання Ягайла посилювати позиції

³³ Ibid. — Tab. 5: Książęta Śląscy z Domu Piastów (Wrocławscy i Swidniccy).

³⁴ ZDM. — T. VI. — S. 457–458.

³⁵ Про суми, які фігурували у цій транзакції, див.: Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i I połowie XV wieku. — S. 28–29.

³⁶ Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku // Teki Krakowskie. — T. V. — Kraków, 1997. — S. 160–161.

Вітовта у цьому регіоні, наймовірніше, й стали причиною того, що вибір короля зупинився на краківському старості.

Період володарювання Спитка на Західному Поділлі настільки «темний», що його ніяк не «освітлюють» згадка в люстрації 1615 р. про привілей, виданий ним міщанам магдебурзької юрисдикції, згідно з яким вони мали право на третю частину доходів із замкового млина, що на річці Смотрич (обумовлювалося, що ці кошти йтимуть на потреби оборони міста³⁷), а також глейт, виданий молдавським воєводою Стефаном для проїзду Спитка³⁸, коли він, імовірно, намагався вплинути на господаря, котрий дав притулок Коріатовичам. За припущенням В. Двожачка, Спитко у період свого подільського володарювання, найімовірніше, контролював політику щодо Молдавського та Валаського князівств, які внаслідок вакууму влади в Угорщині прийняли васальну зверхність Корони Польської. Та і його участь у липні 1397 р. в з'їзді у Старій Всі на Спішу, на думку дослідника, не була умовною, зважаючи на подільський фактор³⁹.

Щодо управління отриманою територією, крім згадки з люстрації 1615 р., привертає увагу інформація Я. Длугоша про з'їзд коронних та литовських панів у Парчові в 1451 р., на якому, ймовірно, і було покладено край тривалим, як на середину XV ст., суперечкам за Поділля, наводить розлогу промову кардинала Збігнева Олесницького (свого протектора) про права Корони Польської на Поділля. У патетично переданій Я. Длугошем промові є один цікавий пасаж із згадкою Поваля Слуповського, на який свого часу звернув увагу Я. Куртика⁴⁰. У латинському виданні «Історії Польського королівства» зазначено: «*Scitum enim est, milites Poloniae, Powalam, Slupowski et alios illam gubernasse, deinde Spithkoni de Melsthin*

³⁷ Źródła dziejowe. — T. V: Lustracye królewsczyzn ziem Ruskich, Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku / Wyd. A. Jabłonowski. — Warszawa, 1877. — S. 16. («Także przy odprawowaniu lustracyi starostwa tego, mieszczanie kamienieccy prawa lackiego produkowali przed nami przywilej na trzecią miarę we młynie na rzece nazwanej Smotrycz, od Spytka wojewody krakowskiego onym dany i od ś. p. Władysława i Stefana królów polskich, także i od terażniejszego Zygmunta Pana naszego konfirmowany, z którego trzeciej miary powinności do zamku nie odprawują żadnych, ale ten pożytek na obronę i potrzeby miejskie obracać powinni»). Проведений за два роки до цієї акції акт передачі Кам'янецького староства новому королівському намісникові Александрові Калиновському (у 1613 р.) про цей млин подає таку інформацію: «Naprzod młyn Lacki: Z tego młyna na zamek dwie mierze ydą, a mieszczanom trzecia, groszy dwa na potrzeby y poprawe młyna Zamek iako sie wyzey namienilo powinien dawać, a mieszczanie trzeci» (див.: Archiwum główne akt dawnych w Warszawie. — Archiwum Skarbu Koronnego. — Dział LVI. — Sygn. 4-K/I. — K. 47 v).

³⁸ CEV. — S. 43.

³⁹ Dworzaczek W. Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa Małopolskiego wiek XIV–XV. — S. 114–115.

⁴⁰ Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. — Kórnik, 1998. — S. 11. — Przep. 19.

palatino Cracoviensi largitione perpetua»⁴¹. Тут Поваля та Слуповський розділені комою, чого вже немає у тогочасному польському перекладі цієї фрази: «*Wiadomo, że rycerze Polscy, Powala Słupowski i inni tą ziemią zarządzali; że potem Spytkowi z Melsztyna wojwodzie Krakowskiemu dana była dożywociem*»⁴². У новому коментованому латиномовному виданні Я. Длугоша так само — без коми — повторено попередній варіант цього фрагмента: «*Scitum enim est milites Polonie, Powalam Słupowski et elios, illam gubernasse, deinde Spithkoni de Melstin palatino Cracoviensi largicione perpetua*»⁴³. Коментуючи його, упорядники послалися на працю Я. Куртики 2000 р. та перелік подільських урядників, переказавши припущення дослідника про можливе адміністрування цієї території у 1394–1395 рр.⁴⁴

Не викликає сумніву, що хтось мав би бути намісником (старостою) Спитка з Мельштина в Кам'янці. Як і те, що Спитко на це місце мав би поставити довірену особу, йому добре відому. Питання в тому, чи Поваля Слуповський — це одна особа, чи дві різні? У своїй праці В. Двожачек згадує рід Поваль-Огонів (*Powalów-Ogonów*)⁴⁵. Це, принаймні, дозволяє припустити існування двох осіб.

Те, що Слуповські теж були Лелевітами й походили з Малополящі, а також те, що їхні володіння були розташовані поряд із маєтностями Спитка, може свідчити, на думку Я. Куртики, про клієнтарно-патрональний зв'язок між ними⁴⁶. Проблему, що існувала з часів уведення до наукового обігу тексту Я. Длугоша, він спробував розв'язати у своїй розвідці, присвяченій найстарішим документам, виданим ордену францисканців у Кам'янці. Її першу частину автор присвятив ідентифікації подільського старости Рафала, знаного з джерельних згадок 1403 та 1409 рр. Авторським висновком стало те, що можна з певною долею ймовірності ідентифікувати Слуповського та Рафала як одну й ту ж особу, зважаючи ще й на той факт, що Рафал зі Слупова був засвідчений в оточенні Спитка з Мельштина ще у 1395 р.⁴⁷

На цьому варто було б завершити розповідь про Спиткове володіння Поділлям, адже у сучасній українській історіографії вже наводиться чимало

⁴¹ Joannis Długossii seu longini canonici cracoviensis historiae polonicae libri XII / Ed. J. Żegota Pauli. — T. V. — Liber XII (XIII). — Cracoviae, 1878. — P. 96.

⁴² Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów Polskich ksiąg dwanaście / Przekład Karola Mecherzyńskiego. — T. V. — Ks. XII. — Kraków, 1870. — S. 89.

⁴³ Joannis Długossii. Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae. Liber duodecimus 1445–1461. — Cracoviae, 2003. — P. 115.

⁴⁴ Ibid. — P. 416.

⁴⁵ Dworzaczek W. Lelewici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa Małopolskiego wiek XIV–XV. — S. 59.

⁴⁶ Ibid. — S. 23–25. Тут подано інформацію про малопольських Слуповських герба Леліва. Див. також: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII. Spisy. — S. 11. — Przym. 19.

⁴⁷ Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402 // Roczniki Historyczne. — 2001. — R. LXVII. — S. 152–153.

прикладів з описанням «величезних» робіт, проведених за ініціативи Спитка з Мельштина щодо уфортифікування Кам'янецького замку⁴⁸. Можливо, заходи з розбудови замку та й самого Кам'янця як столичного міста Поділля і проводилися з ініціативи Спитка, проте, на жаль, усі ці припущення не мають під собою жодного джерельного наповнення.

Єдиним матеріальним слідом представників герба Леліва є його зображення на кахлях, якими була вимощена підлога у кам'янецькій православній (!) Троїцькій церкві (див. ілюстр.)⁴⁹. Характерно, що вони були доповненням до інших кахлів, на яких є зображення орла, а також змія й святого Юрія, що його поборює⁵⁰, герба міста тощо. Усе це може говорити про ідеологічний підтекст композиції — Кам'янець та Поділля під управлінням лелевітів у складі й під владою Корони Польської.

Улітку 1399 р. володар Поділля пристав до військ литовського князя Вітовта, які склалися з литовсько-руських сил, загонів хана Тохтамиша, близько сотні вояків Тевтонського ордену під керівництвом рагнетського комтура Маркварта фон Зальцбаха, а також майже 400 рицарів із теренів Польського королівства, серед яких, за свідченням Я. Длугоша, виділявся краківський воєвода Спитко з Мельштина з численним подільським загоном. Зокрема, разом із ним згадано таких осіб, як Сендзівой з Остророга, Доброгост із Шамотул (донька якого була дружиною сина Спитка), мазовецький воєвода Ян Гловач із Ланзениць, Гануш із Домброви та ін.⁵¹ Чому Спитко таки взяв участь у цій військовій виправі? Адже більшість польських рицарів змушені були, як свідчить Я. Длугош, через заборону королеви Ядвіги, відмовитися від неї. Скоріше за все, причину участі володаря Західного Поділля в поході Вітовта слід убачати у володінні цим краєм, адже

⁴⁸ У черговий раз про це: *Пламеницька О.* Кам'янець-Подільський. — К., 2004. — С. 113–115.

⁴⁹ Там само. — С. 186. — Рис. 134 (тут на фото видно, принаймні, дві кахлі із зображенням герба Леліва).

⁵⁰ Прориси та реконструкцію В. Бевза див.: *Петров М.Б.* Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII–XVIII ст. (Історіографія. Джерела). — Кам'янець-Подільський, 2002. — С. 242. — Рис. 144.

⁵¹ *Johanns von Posilge, Officials von Pomesanien. Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419) // Scriptores Rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft / Herausgereren von T. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke.* — Т. III. — Leipzig, 1866. — P. 230; *Jana Długosza Kanonica Krakowskiego Dziejów Polskich ksiąg dwanaście.* — Т. IV. — Ks. IX–X. — Kraków, 1868. — S. 496. Політичний аспект і значення цієї битви у давнішій літературі див.: *Барбашев А.* Витовт и его политика до Грюнвальдской битвы (1410 г.). — Санкт-Петербург, 1885. — С. 94–100; *Греков И.Б.* Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV–XV вв.). — Москва, 1975. — С. 223–236.

Східне Поділля належало Вітовтові, а також у бажанні отримати здобич і славу⁵².

Це була остання військова виправа у житті Спитка — він загинув під час битви на річці Ворскла 16 серпня 1399 р. Про його смерть у Супрасльському літописі зазначалося: «[...] а се имена ізбиєных князеи Литовьскихъ [...] князь Выспытко Краковьскый»⁵³. Отже, у черговий раз джерела зафіксували (або «згадали») його «князівський» статус.

Нетривале Спиткове володіння Західним Поділлям у 1395–1399 рр. було дуже нетиповим як на свій час прикладом, коли особа некнязівського походження підносилася верховним володарем над рештою, і якій надавалися у володіння величезні території саме на княжому праві. Усе це породило певні інспірації щодо особливого статусу серед коронного панства, проявом чого стали шлюби дітей та вдови Спитка з Мельштина з представниками роду П'ястів — на той час абсолютний виняток з існуючого порядку. Такий особливий статус Спитка як одного з ініціаторів вибору Ягайла чоловіком королеві Ядвізі, наймовірніше, був пов'язаний як із його незаперечними заслугами перед новим володарем, так і, не в останню чергу, проугорською політикою подільських князів Коріатовичів, яка в нових реаліях була не тільки архаїчною, але й небезпечною. Непов'язаний династично з молдавськими господарями і цілковито чужий у цій частині Європи, Спитко, враховуючи його заможність та вплив на короля, був чи не найідеальнішою фігурою для реалізації планів Ягайла щодо інкорпорації Подільського князівства до складу особистого домену короля й Корони Польської загалом. Тут Ягайло, імовірно, повторював практику Людовіка Угорського, який, призначивши своїм намісником дієвого князя Владислава Опольського, тісно прив'язав руські землі до свого королівства.

⁵² У Я. Длугоша є доволі патетичний опис участі Спитка у цій битві: Długossii J. *Historiae Polonicae libri XII* / Ed. I. Zegota Pauli. — Cracoviae, 1876. — Т. III. — Libri IX, X // Długosz J. *Opera omnia* / Ed. A. Przewdziecki. — Т. XII. — Р. 528.

⁵³ Супрасльський список // Полное собрание русских летописей. — СПб., 1907. — Т. XVII: Западнорусские летописи. — С. 48.

